

УДК 327(477)

Аналіз російської політичної толерантності у відносинах суспільство-влада

А.В. КОРОЛЕВСЬКА

Хмельницький національний університет, м.Хмельницький, Україна,

E-mail: savaga76@gmail.com

Авторське резюме

Висока культура толерантності прискорює політичну соціалізацію, оптимізує формування якостей громадянина, відчуття причетності до суспільних справ, прищеплює повагу до демократичних цінностей. Актуальність зазначеної теми визначається процесами, які відбуваються сьогодні в російському суспільстві і які призводять не лише до непорозуміння та руйнації суспільних відносин. У статті розглянуто стан розвитку політичної толерантності у системі відносин суспільство – влада в Росії. На основі даних опитувань громадської думки проведено статистичний аналіз для визначення тенденцій сучасного забезпечення політичної толерантності. Визначено, що існує зв'язок між підтримкою В.Путіна та сприйняттям політичної обстановки в країні як благополучної. Фіксується стійке невдоволення громадян актуальною ситуацією в країні, разом з тим громадяни не використовують наявні можливості для політичної активності. Майже дві третини росіян впевнені, що інтереси влади і суспільства в Росії не збігаються. Низький відсоток опитаних вважають, що політичний курс керівництва країни відповідає інтересам звичайних людей. Спостерігається стійка тенденція до згоди серед населення Росії зосереджувати владу в одних руках. Існує невелике зростання серед населення Росії числа тих, хто готовий пов'язувати вирішення своїх життєвих проблем з протестними формами активності.

Ключові слова: Росія, російська влада, російське суспільство, політична толерантність, опитування громадської думки, відносини суспільство-влада.

Analysis of the Russian political tolerance in society-government relations

A.V. KOROLEVSKA

Khmelnytskyi national university, Khmelnytskyi, Ukraine, E-mail: savaga76@gmail.com

Abstract

The high culture of tolerance accelerates political socialization, improves the qualities of a citizen, a sense of ownership of public affairs, instilling respect for democratic values. Relevance of the work is determined by processes that occur in today's society and that lead not only to confusion but to destruction of public relations. The article reviews the state of political tolerance in the system of relations society – authorities in Russia. Based on opinion polls statistical analyzes to determine trends in contemporary ensure political tolerance is conducted. Due to correlation between support for Putin and the perception of the political situation in the country as well is determined existence. Fixes sustainable public discontent actual situation in the country, however, people do not use the opportunities for political activism. Almost two thirds of Russians believe that the interests of the government and society in do not match. The low percentage of respondents believe that the political course of the country's leadership in the interests of ordinary people. There is a steady trend to an agreement among the Russian population to concentrate power in his hands. There is a slight increase of the population of those who are ready to connect to solve their problems in life forms of protest activity.

Keywords: Russia, Russian authorities, Russian society, political tolerance, poll, relationships between society and authorities.

Постановка проблеми. Висока культура толерантності прискорює політичну соціалізацію, оптимізує формування якостей громадянина, відчуття причетності до суспільних справ, прищеплює повагу до демократичних цінностей. Політична толерантність надає учасникам політичних подій впевненості у доцільності і кінцевій результативності конвенційно-консенсусних форм політичної діяльності. Актуальність зазначеної теми визначається процесами, які відбуваються сьогодні в російському суспільстві і які призводять не лише до непорозуміння та руйнації суспільних відносин.

Аналіз досліджень і публікацій. В Росії вивчення проблеми політичної толерантності на-

було державного значення (Постанова уряду №629 від 2001 р.), що сприяло активізації відповідних наукових розробок в країні та обумовило їх напрямки – дослідження феномена толерантності в контексті місцевої специфіки. У сучасній російській науковій думці існує значна кількість захищених дисертаційних досліджень з тематики толерантності. Їх можна класифікувати за групою приналежності – серед груп населення, учнів школи, студентів, людей старшого віку, за напрямом толерантного ставлення – етнічної, релігійної, міжконфесійної, політичної тощо. Проблеми толерантності розглядаються з філософської, лінгвістичної, соціальної, культурної, психологічної точок зору. Розробкою даної проблеми займалися

такі російські науковці, як Беленко Є.Г., Боярков Р.Л., Гулієв М.А., Кузнецов Л.С., Лазарєв М.В., Маркова О.О. та інші.

Мета дослідження полягає у дослідженні стадії сучасного забезпечення політичної толерантності в Росії у системі відносин громадян та держави.

Виклад основного матеріалу. Після повернення В. Путіна на посаду президента громадська думка в Росії втратила визначеність уявлень про характер розвитку країни. У 2013 р. питоми ваги думок про рух країни «в правильному» і в «неправильному напрямку» зрівнялися [5]. Позитивні оцінки вектора політичної еволюції Росії депо частіше давали більш молоді й освічені респонденти, жителі Москви, негативні – літні люди, менш освічені, низькодоходні групи, жителі села. Після підйому індексів політичного та економічного оптимізму [5] на хвилі президентських виборів до кінця літа 2013 р. вони різко впали. В останньому виборчому циклі зафіксовано найнижчий рівень надій на владу, пов'язаних з виборами, та електоральної мобілізації. З осені 2013 р. намічається зростання обох показників. Починаючи з осені 2008 р. йшло постійне зниження загальної довіри до перших осіб держави, зростання спостерігається з березня 2014 р. [5]. Повільно зростає частка респондентів, які вважають, що «сьогодні немає таких політиків, яким можна довіряти».

На думку респондентів, за правління В.В. Путіна не було досягнуто жодних значимих результатів. Більшість учасників фокус-груп пояснювали причину падіння рейтингу тим, що за цей період часу в країні не було зроблено дій щодо поліпшення ситуації, рішенням більшості гострих і актуальних проблем країни. Заклопотаність багатьох респондентів викликає так звана «бездуховність» суспільства і байдужість влади до потреб і проблем населення [4]. За даними розподілу відповідей на запитання «Як би ви оцінили в цілому політичну обстановку в Росії?» [6] та даними підтримки населенням В.В. Путіна [5], за допомогою кореляційного аналізу визначено, що у російському суспільстві існує зв'язок між підтримкою В.Путіна та сприйняттям політичної обстановки в країні як благополучної.

Російська влада розцінюється як позбавлена якостей «справедливості» (у середньому таке визначення по відношенню до путінської системи обрали 1,5%). Позитивними якостями у середньому за 2012-13 рр. російську владу наділяє 5,3% респондентів на противагу 27,8% респондентів, що вказують негативні риси влади [8]. Сприйняття влади як «чужої, далекої від народу» (41-32%), «несправедливої» обумовлено розчаруванням від фактичного скорочення путінським урядом обсягів соціальної підтримки населення, характером соціальної політики та використанням судової

і правоохоронної системи виключно в інтересах правлячого режиму. На запитання «Як почуття викликає у Вас російська політика?» [8] (вибір декількох відповідей в опитувальнику) у загальному негативні відчуття виказували у 2013 р. 64% респондентів, 37% – позитивні, зовсім ніяких почуттів не відчували – 28% опитаних.

Сьогоднішня політична поведінка росіян виглядає суперечливою. Протягом останнього десятиліття соціологічні опитування фіксували стійке невдоволення громадян актуальною ситуацією в країні (розподіл відповідей респондентів на запитання «Наскільки ви в цілому цікавитесь політикою?» [8]. Незважаючи на значний рівень невдоволення, громадяни не використовують наявні можливості для політичної активності (створення і робота в ініціативних групах, громадських організаціях тощо) [12]. На основі даних розподілу відповідей на запитання «Наскільки ви в цілому цікавитесь політикою?» [8] з використанням критерію кутосого перетворення Фішера визначено чи змінилась зацікавленість населення Росії політикою, порівнюючи 2003 рік та 2007, 2007 та 2013 рр. Кількість опитаних складає 1600 осіб. Тих, хто не цікавився політикою у лютому 2003 р., було 62%, жовтні 2007 – 54%, а в лютому 2013 – 67% [8]. Розрахунок дав змогу встановити, що здебільшого люди не цікавляться політикою (відсоток тих, хто за політичними подіями слідує більш ніж у два рази менший за тих, хто байдуже до неї ставиться), проте певні політичні події у житті країни привертають увагу населення.

Майже дві третини росіян впевнені, що інтереси влади і суспільства в Росії не збігаються (не згодні з ними 24-28%). При цьому 45% опитаних вважають, що за час перших двох термінів путінського правління (1999-2007 рр.) розрив між владою і суспільством лише збільшився, 36% – зберігся на тому ж рівні, 11% – зменшився і лише 1% вважає, що «його не було і немає». Відносна більшість стверджує, що можливість контролю громадян за органами влади і керівництвом країни – це фікція, що цього як не було раніше, так немає і зараз (відповіді респондентів на запитання «Здійснюєте ви якийсь вплив на політичне та економічне життя країни?» [8]).

Всього 6% опитаних вважають, що політичний курс керівництва країни відповідає інтересам звичайних людей. Керівництво країни орієнтується головним чином на інтереси і думки силовиків, які забезпечують охорону влади і могутніх угруповань «нових багатих». Уявлення населення про склад і походження правлячої «еліти» позбавлені якої б то не було двозначності і чітко визначені, вони соціологічно «адекватні» тих знань, які громадяни отримують із спеціальних джерел і досліджень: це союз силовиків, олігархів і вищої бюрократії (включаючи і керівництво найбільших держ-

корпорацій), що утворюють кістяк авторитарного режиму. Путін – виразник їхніх інтересів, вони – опора нинішньої системи панування [3].

Незважаючи на попередні оцінки, що путінська влада не приділяє належної уваги потребам «звичайних людей», існує стійка тенденція до згоди серед населення Росії зосереджувати владу в одних руках (відповіді респондентів на запитання «Як ви вважаєте те, що в руках В. Путіна знову буде зосереджена практично вся влада в країні, піде на благо Росії чи не обіцяє Росії нічого хорошого?») [8].

Неможливість іншого майбутнього включає механізм знижувальної адаптації – масового пристосування («російське терпіння»), примирення з системою несправедливого панування. Загальність подібних колективних уявлень паралізує будь-яку думку про опір цим порядком як небезпечну і шкідливу провокацію. Тому для масової свідомості в Росії сама можливість зміни справ в кращий бік завжди пов'язується із запитом на «сильну особистість», спроможну змусити влади (уряд, низову бюрократію) прислухатися до думки народу і тим самим забезпечити підвищення рівня життя, захищеність існування тощо, а не з власною активністю.

Так, за останнім опитуванням 2013 р. («Якою мірою ви згодні з твердженням: «Росії потрібен сильний лідер, який зможе навести порядок, нехай навіть ціною тимчасового скасування виборів і обмеження свободи слова?»), подібні установки були притаманні 74% опитаних (із запропонованою тезою були «повністю згодні» – 39% і «швидше згодні» – 35%, тобто в наявності дуже високий ступінь одноставності), «не згодні» – 22% (у тому числі «абсолютно не згодні» – всього 5%; і 4% не змогли відповісти). Сам по собі факт такої одноставності вказує на цивільну нерозвиненість сучасного російського суспільства, нерозуміння зв'язку між «законним порядком», підтримуваним диференційованими, а тому зрівноважуваними та контролюючими один одного інститутами і свободою слова, так само як і виборами, що дозволяють встановити відповідальність влади, тобто обмежити простір її свавілля.

Політика, таким чином, розуміється російським суспільством не як участь громадян, не як їх дії або активність в обговоренні загальнозначущих проблем, визначенні цілей, які поставлені перед країною або перед окремими групами її громадян. Політика – це сфера привілейованих дій державних лідерів і їх масові оцінки. Можливе лише схвальне ставлення до влади (але не її критика, але не дискусія, що припускає наявність механізмів контролю за особами, які приймають «рішення»). Сама ідея колективної участі у формуванні соціальних, економічних чи культурних програм, що підлягають реалізації державою, викликає підозру влади і кваліфікується як плани захоплення влади, як антинародна позиція, прояв

ворожих країні інтересів і підлягає різкому засудженню. За 20 років частка суб'єктивно включених в політичні процеси скоротилася вдвічі, а частка, які не бажають нічого знати про це, склала більше половини населення.

У масовому відношенні до політики можна виділити три типи масових установок або реакцій:

1) активне включення в політичну діяльність, регулярна участь у політичних організаціях або акціях (як про-, так і антиурядових), притаманне меншості (2-3%);

2) «глядацький» інтерес, тобто відстеження політичних подій, що не припускає власної участі в політичному процесі або діяльності, пасивне ставлення до подій, що допускає при цьому можливість висловлювання своїх оцінок політичним фігурам або актам, документам (40-50%);

3) дистанційоване, відчужено-негативне ставлення до цієї сфери діяльності, відсутність «інтересу» (основна маса населення – близько 60%).

Найзначнішу групу становить індиферентне населення, що дистанціюється від політики з певною часткою роздратування і антипатії до протестантів [3].

На основі даних відповіді респондентів на запитання «Що найбільше загрожує Росії?» [8] за допомогою коефіцієнта парної кореляції Пірсона визначено взаємозв'язок між сприйняттям населенням Росії загроз та дій влади таких як слабкість, некомпетентність керівництва країни, свавілля влади, встановлення диктатури. Аналіз показав існування сильного кореляційного зв'язку між тим, як сприймається у негативному значенні російська влада серед населення країни та такими загрозами як загроза приватної власності (сила зв'язку 0,87), конфлікти з країнами СНД пов'язують із встановленням диктатури (-0,86 сила зв'язку), розкраданням національних багатств країни (сила зв'язку 0,88), перетворення Росії на третьорядну державу (сила зв'язку 0,89). Разом з тим існує взаємозв'язок між самими негативними рисами влади, так її свавілля та диктатуру пов'язують із слабкістю і некомпетентністю керівництва (сила зв'язку 0,84 та 0,94 відповідно). Виникає досить парадоксальна ситуація. З одного боку існує досить високий відсоток тих, хто російську владу підтримує, разом з тим звинувачує її у негативному суспільно-політичному розвитку.

Така теза потребує з'ясування, як люди проявляють толерантність до влади, чим її пояснюють. На основі даних відповіді респондентів на запитання «Як на вашу думку варто ставитись до проблем, з якими люди стикаються у сучасній Росії?» та «Як би ви оцінили людей, що стоять при владі?» [8] на основі визначення коефіцієнтів парної кореляції Пірсона встановлено, що толерантне ставлення населення

пояснюється тим, що влада в очах громадян є чесною, проте малокомпетентною (сила зв'язку 0,76). Свідомість безальтернативності влади та притаманних їй маніпуляцій, корумпованості, жадібності, безпринципності, з патерналістськими ілюзіями про можливість (благій волі, доброзичливості) тієї ж самої влади, про яку громадська думка висловлюється вкрай негативно, з глибоко вкоріненими надіями на те, що керівництво країни зверне, нарешті, увагу на потреби і проблеми простих людей. Остання обставина обумовлена традиційними, тобто лежить нижче порога усвідомлення і раціональної рефлексії, уявленнями про начальство як утримувача норми (правильної, належної) поведінки, компетентності, а отже, – установкою на «них» як на тих, хто має право визначати долю інших.

Ворожість, нерідко необґрунтована, до будь-яких дій і ініціатив влади створює сприятливе середовище для акцій протесту. В останні два десятиліття зросло неприйняття російським населенням будь-яких проявів насильства, що загрожують життю і здоров'ю людей [7]. Звертає на себе увагу зростання, хоч і невелике, числа тих, хто готовий пов'язувати вирішення своїх життєвих проблем з протестними формами активності. І, навпаки, фіксується відсутність якоїсь довіри до інституційних форм політичної участі: вступити в політичні партії для захисту своїх інтересів готові лише 2% серед усіх опитаних і менше 1% бідних [1].

Бідні верстви населення незадоволені багатьма діями нинішньої влади, в результаті чого зростає декларована ними «протестна готовність». Крім того, як видно з даних опитування «Як ви особисто ставитесь до людей, які беруть участь в акціях протесту, мітингах, демонстраціях тощо?» [1] 4% росіян особисто вже брали участь у різного роду вуличних акціях. Сьогодні в суспільстві не сформувався механізм переведення різноманітних індивідуальних і групових інтересів (насамперед, економічних) на мову загальнозначущих проблем. Тому й не виникають «зв'язки» між соціаль-

но-економічною і політичною участю росіян навіть у тих випадках, коли зачіпаються їхні корінні соціально-економічні права [1]. З осені 2011 р. на тлі зростання масових протестів у Москві та інших містах росла оцінка ймовірностей соціальних протестів, яка досягла свого максимуму в лютому 2012 р., а після президентських виборів пішла на спад. Разом з тим протягом усього цього періоду (починаючи з літа 2011 р.) поступово падав загальний російський показник готовності взяти участь у протестах, що частково відображає ефективність кремлівської пропаганди, націленої на придушення масового невдоволення і потенціалу підтримки опозиції [2].

Висновки:

- у 2013 р. питомі ваги думок про рух країни «в правильному» і «неправильному напрямку» зрівнялися, після березня 2014 р. спостерігається зростання підтримки президента та схвалення напряму руху країни;
- існує зв'язок між підтримкою В. Путіна та сприйняттям політичної обстановки в країні як благополучної;
- фіксується стійке невдоволення громадян актуальною ситуацією в країні, разом з тим громадяни не використовують наявні можливості для політичної активності;
- майже дві третини росіян впевнені, що інтереси влади і суспільства в Росії не збігаються
- 6% опитаних вважають, що політичний курс керівництва країни відповідає інтересам звичайних людей;
- існує стійка тенденція до згоди серед населення Росії зосереджувати владу в одних руках;
- неможливість іншого майбутнього включає механізм примирення з системою несправедливого панування;
- толерантне ставлення населення пояснюється тим, що влада в очах громадян є чесною, проте малокомпетентною;
- існує зростання, хоч і невелике, числа тих, хто готовий пов'язувати вирішення своїх життєвих проблем з протестними формами активності.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Бедность и неравенства в современной России: 10 лет спустя. Аналитический доклад [Электронный ресурс]. – М., 2013. – Режим доступа: <http://www.poisnews.ru/phpp/files/core/contentfile/contentfile/02/84/a0/full.pdf>
2. Вестник общественного мнения [Электронный ресурс] // Аналитический Центр Юрия Левады (Левада-Центр). – № 1 (114) – 2013. – Режим доступа: <http://www.levada.ru/books/vestnik-obshchestvennogo-mneniya-1114-za-2013-god>
3. Гудков Л. Человек в неморальном пространстве: к социологии морали в посттоталитарном обществе [Электронный ресурс] / Л. Гудков // Вестник общественного мнения – № 3-4 (116) – 2013. – Режим доступа: http://www.levada.ru/sites/default/files/vom_3-4_2013_0.pdf
4. Изменения политических настроений россиян после президентских выборов [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.csr.ru/index.php/ru/published-works/media/288-2012-10-23-14-37-20>
5. Индексы [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.levada.ru/indeksy>
6. Как бы Вы оценили в целом политическую обстановку в России? [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.levada.ru/23-05-2012/rossiyane-o-svoem-nastroenii-i-materialnom-polozhenii-ekonomicheskoi-i-politicheskoi-obst>

7. Кризис на пороге [Электронный ресурс] / Белановский С., Дмитриев М. – Режим доступа: <http://www.csr.ru/index.php/ru/published-works/media/230-2011-03-29-08-34-30>
8. Общественное мнение – 2013 [Электронный ресурс] // Аналитический Центр Юрия Левады (Левада-Центр). – М., 2013 – Режим доступа: <http://www.levada.ru/sites/default/files/om13.pdf>
9. Протестная активность [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.levada.ru/20-03-2014/protestnaya-aktivnost>
10. Россияне о своей жизненной ситуации [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.levada.ru/14-10-2013/rossiyane-o-svoei-zhiznennoi-situatsii>
11. Россияне о своем материальном положении [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.levada.ru/19-06-2012/rossiyane-o-svoem-materialnom-polozhenii>
12. Савин Н. Дискурсивные основания политического участия в России [Электронный ресурс] // Вестник общественного мнения. – № 2 (115). – 2013. – Режим доступа: http://www.levada.ru/sites/default/files/vom_2_2013.pdf
13. Устинова И.В. Политическая толерантность как компонент политической культуры и условие демократии [Электронный ресурс] / И.В. Устинова. – Режим доступа: http://lomonosov-msu.ru/archive/Lomonosov_2007/17/yustinova_iv.doc.pdf

Стаття надійшла до редакції 06.08.2014

REFERENCES:

1. Bednost' i neravenstva v sovremennoj Rossii: 10 let spustja. Analiticheskij doklad (Poverty and inequality in modern Russia: 10 years later. Analytical Report). Moskva, 2013. Regime to access: <http://www.poisiknews.ru/php/files/core/contentfile/contentfile/02/84/a0/full.pdf>
2. Vestnik obshchestvennogo mnenija (Journal of Public Opinion). Analiticheskij Centr Jurija Levady (Levada-Centr), 2013, no.1(114). Regime to access: <http://www.levada.ru/books/vestnik-obshchestvennogo-mneniya-1114-za-2013-god>
3. Gudkov L. Chelovek v nemoral'nom prostranstve: k sociologii morali v posttotalitarnom obshchestve (Man in immoral space: the sociology of morality in post-totalitarian society). Vestnik obshchestvennogo mnenija, 2013, no.3-4(116). Regime to access: http://www.levada.ru/sites/default/files/vom_3-4_2013_0.pdf
4. Izmeneniya politicheskikh nastroenij rossijan posle prezidentskikh viborov (Changes in political mood of Russians after the presidential elections). Regime to access: <http://www.csr.ru/index.php/ru/published-works/media/288-2012-10-23-14-37-20>
5. Indeksy (Indices). Regime to access: <http://www.levada.ru/indeksy>
6. Kak by Vy ocenili v celom politicheskiju obstanovku v Rossii? (How would you rate the overall political situation in Russia?). Regime to access: <http://www.levada.ru/23-05-2012/rossiyane-o-svoem-nastroenii-i-materialnom-polozhenii-ekonomicheskoi-i-politicheskoi-obst>
7. Belanovskij S., Dmitriev M. Krizis na poroge (Crisis on the doorstep). Regime to access: <http://www.csr.ru/index.php/ru/published-works/media/230-2011-03-29-08-34-30>
8. Obshchestvennoe mnenie – 2013 (Public Opinion-2013)/ Analiticheskij Centr Jurija Levady (Levada-Centr), Moskva, 2013. Regime to access: <http://www.levada.ru/sites/default/files/om13.pdf>
9. Protestnaja aktivnost (Protest activity). Regime to access: <http://www.levada.ru/20-03-2014/protestnaya-aktivnost>
10. Rossijane o svoej zhiznennoj situacii (Russians on their life situation). Regime to access: <http://www.levada.ru/14-10-2013/rossiyane-o-svoei-zhiznennoi-situatsii>
11. Rossijane o svoem material'nom polozhenii (Russians on its financial position). Regime to access: <http://www.levada.ru/19-06-2012/rossiyane-o-svoem-materialnom-polozhenii>
12. Savin N. Diskursivnye osnovaniya politicheskogo uchastija v Rossii (Discursive base of political participation in Russia). Vestnik obshchestvennogo mnenija, 2013, no.2(115). Regime to access: http://www.levada.ru/sites/default/files/vom_2_2013.pdf
13. Ustinova I. V. Politicheskaja tolerantnost' kak komponent politicheskoi kul'tury i uslovie demokratii (Political tolerance as a component of political culture and the condition of democracy). Regime to access: http://lomonosov-msu.ru/archive/Lomonosov_2007/17/yustinova_iv.doc.pdf

Королевська Анна Володимирівна – кандидат політичних наук, доцент
Хмельницький національний університет
Адреса: 29016, м. Хмельницький, вул. Інститутська, 11
E-mail: savaga76@gmail.com

Korolevska Anna Volodymyrivna – PhD in political science, associate professor
Khmelnytskyi national university
Address: 11, Instytutська Str., Khmelnytskyi, 29016
E-mail: savaga76@gmail.com